

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

У статті на основі системного та порівняльного аналізу наукових поглядів, норм міжнародних правових актів та національного законодавства досліджуються проблемні питання інституційних елементів права на справедливий суд.

Ключові слова: судова система; судова влада; незалежність суду; право на справедливий суд.

В статье на основе системного и сравнительного анализа научных взглядов, норм международных правовых актов и национального законодательства исследуются проблемные вопросы институциональных элементов права на справедливый суд.

Ключевые слова: судебная система; судебная власть; независимость суда; право на справедливый суд.

On the basis of systematic and comparative analysis of scientific views, norms of international regulations and national laws examined issues of institutional elements of a fair trial.

Keywords: judicial system, judiciary, independence of the court, the right to a just court.

Ефективність функціонування судової системи будь-якої держави визначається, у тому числі, й можливістю реалізації її громадянами права на справедливий суд. Це право зумовлюється як інституційними аспектами побудови судової системи, так і особливостями здійснення окремих судових процедур.

Право на справедливий суд проголошене низкою міжнародних правових актів, які визнані та ратифіковані Україною. Так, ст. 10 Загальної декларації прав людини 1948 року проголошує право людини на розгляд справи "з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом" [1, с. 20]. У пункті 1 статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. визначено право "на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону" [1; с. 42]. Ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) закріплює право "на справедливий і публічний розгляд ... справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом" [2].

Право на справедливий суд проголошено також і в національних правових актах України. Так, Законом України від 7 липня 2010 року "Про судоустрій і статус суддів" [3] завданням суду при здійсненні правосуддя визначено забезпечення кожному права на справедливий суд (ст. 2). У цьому Законі також містяться положення, які є складовими права на справедливий суд: "кожному гарантується захист його прав, свобод та законних інтересів незалежним і безстороннім судом, створеним відповідно до закону" (ч. 2 ст. 7), гарантії забезпечення цього права містяться і в інших статтях Закону.

Проблемні питання визначення змісту та складових права на справедливий суд досліджували вітчизняні та зарубіжні правники С.С. Алексєєв, Ж.-Л. Бержел, В.Ф. Бойко, О.Д. Бойков, В.Д. Бринцев, Ю.М. Грошевий, К.В. Гусаров, В.В. Долежан, Л. Дюгі, О.С. Захарова, М. Ентін, В.В. Комаров, О.В. Капліна, С.В. Ківалов, М.І. Козюбра, М.О. Колоколов, Р.О. Куйбіда, В.О. Лазарева, В.Т. Маляренко, І.Є. Марочкін, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, Т.Г. Морщакова, Л.М. Москвич, Е.М. Мурадьян, В.Т. Нор, Дж. Оберто, Д.М. Притика, М.В. Руденко, А.О. Селіванов, В.В. Сердюк, О.В. Сердюк, Н.В. Сібільова, Н.П. Сиза, О.М. Толочко, Є.Л. Трегубов, К. Харбі, Л. Хейде, К. Цвайгерт, О.Г. Шило, В.І. Шишкін, Г. Штефан та ін. Водночас, у зв'язку з оновленням законодавства про судоустрій в Україні, розробкою засад адміністративної та судової реформ, а також реформуванням кримінальної юстиції України є необхідність подальшого дослідження зазначених питань.

Метою цієї статті є: на основі аналізу доктринальних підходів вітчизняних та зарубіжних фахівців, міжнародних документів, національного законодавства, міжнарод-

ної та вітчизняної практики розкрити зміст інституційних елементів права на справедливий суд як систему взаємопов'язаних положень для забезпечення їх конкретності і ефективності.

Системний, історичний, правовий та порівняльний аналіз наукових доктрин, а також практики реалізації права на справедливий суд у різних правових системах світу у різні періоди державотворення свідчить про те, що це право є комплексним та багатоаспектним. Тому цілком виправданим є його дослідження через систему його структурних елементів.

М. Ентін запропонував таку систему структурних елементів права на справедливий суд: органічні, інституційні, процесуальні та спеціальні.

Органічні елементи, на думку автора, забезпечують ефективне користування зазначеним правом (доступ до правосуддя і виконання судових рішень).

Інституційні елементи права на справедливий судовий розгляд – це критерії, яким повинна відповідати як судова система держави в цілому, так і кожен національний судовий орган окремо (створення суду і формування складу суду на підставі закону, достатня тривалість повноважень суддів і їх незмінність протягом строку повноважень, незалежність і безсторонність).

Процесуальні елементи права на справедливий судовий розгляд забезпечують реальну участь особи або її представника в розгляді справи, змагальність процесу, рівність сторін на всіх етапах судового розгляду та розумні строки розгляду.

Спеціальними елементами вчений вважає додаткові гарантії, визначені в пунктах 2 і 3 Конвенції, що забезпечують додержання універсальних вимог справедливого правосуддя з урахуванням особливостей кримінального процесу. [4, с. 86-87].

Виходячи з результатів аналізу у норм міжнародно-правових актів, національного законодавства, а також правозастосовної практики, на наш погляд, доцільним є уточнення системи структурних елементів права на справедливий суд. Такими елементами є:

1) інституційні елементи (засади, що визначають організацію судової системи в цілому і кожного судового органу зокрема, – створення суду на підставі закону, незалежність суду, безсторонність суду);

2) організаційно-функціональні елементи (засади, що поєднують критерії організації і функціонування суду, – доступ до правосуддя, рівність сторін, право на правову допомогу, публічність (гласність і відкритість) судового розгляду, обов'язковість судових рішень);

3) функціональні елементи (засади, що визначають процесуальний порядок і правила здійснення правосуддя, – змагальність процесу, розумні строки розгляду справи);

4) спеціальні елементи (засади, що стосуються сфери кримінального процесу, – презумпція невинуватості, право на захист, право на перекладача).

У межах цього дослідження більш детально зупинимось на характеристиці інституційних елементів права на справедливий судовий розгляд.

Інституційними елементами права на справедливий суд є гарантії організаційного (судоустрійного) характеру: створення суду на підставі закону, його незалежність і безсторонність. Ці елементи взаємопов'язані і взаємобумовлені, проте кожен з них має і свій власний зміст.

Щодо такого елемента як створення суду на підставі закону, необхідно звернути увагу на наступне. Згідно Конвенції "судом" вважається орган, який в матеріальному сенсі характеризується юрисдикційною роллю, тобто здатністю вирішувати на підставі норм права в результаті особливої процедури будь-яке питання, що належить до його компетенції [5, с. 88].

В Україні правові основи побудови судової системи та гарантії справедливого правосуддя визначені Конституцією України від 28 червня 1996 р. [6] та Законом України "Про судоустрій і статус суддів". Зазначеними актами проголошено здійснення правосуддя виключно судами та заборону делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами (ч. 1 ст. 124 Конституції України та ч. 1 ст. 5 Закону України "Про судоустрій і статус суддів"). Ці законодавчі норми мають основоположне значення у визначенні юрисдикційного органу в Україні. При цьому юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ч. 2 ст. 124 Конституції України).

Стосовно вимоги законності суду (суд, створений на підставі закону) слід звернути увагу, що ця вимога поширюється не тільки на правову основу існування самого суду, а також і на склад суду у кожній справі.

Так, у справі *Posokhov v Russia* (2003 р.), Європейський Суд з прав людини (далі – Європейський Суд) постановив, що поняття "створений на підставі закону" поширюється не тільки на суд, але і на склад суддів у кожному окремому випадку. Заявник подав скаргу на те, що при розгляді цивільної справи два непрофесійних судді не були обрані жеребкуванням, як це передбачено законом, і що вони виконували свої функції з перевищенням встановленого законом максимального терміну. Суд, до складу якого входили ці судді, не міг вважатися "створеним на підставі закону" [7, с. 31].

Наступним інституційним елементом права на справедливий суд є незалежність суду. Це поняття багатогранне і має як зовнішні, так і внутрішні ознаки інституційного та функціонального характеру.

На думку Штефана Гасса, "незалежність суду означає, що окремі судді та незалежність судової влади як інституту є вільними від впливу і втручання з боку інших гілок влади, так само як і від впливу приватних та політичних інтересів" [8, с. 25].

Подібну по суті позицію висловлює Е.Л. Трегубов: "Незалежність розуміється як здатність суду розглядати справу та ухвалювати рішення, не перебуваючи при цьому у будь-якій залежності від волі сторін чи органів державної влади" [9, с. 362].

У наведених висловлюваннях незалежність суду визначається з урахуванням зовнішніх ознак, що важливо для характеристики цього інституційного елемента права на справедливий судовий розгляд.

Як інституційний елемент права на справедливий суд незалежність суду обумовлюється: 1) незалежністю судової влади від органів законодавчої та виконавчої влади; 2) способом призначення на посади суддів; 3) строком виконання ними своїх обов'язків; 4) гаранті-

ями від незаконного звільнення судді з посади; 5) неприпустимістю зміни судових рішень позасудовими способами; 6) наявністю захисту від неправомірного зовнішнього впливу.

Важлива роль судової влади та її незалежності від інших гілок влади обґрунтовується у Висновку № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінності суддів від 23 листопада 2001 р. [10], у п. 10 якого зазначено, що судова влада гарантує те, що уряди та державна адміністрація можуть бути притягнені до відповідальності за свої дії, а стосовно законодавчої гілки влади – бере участь у забезпеченні виконання належним чином уведених у дію законів, а також, тією чи іншою мірою, у забезпеченні їх відповідності конституції або вищим юридичним актам (наприклад, законодавству Європейського Союзу). Для того, щоб судова влада могла виконувати ці функції, вона повинна бути незалежною від цих органів, що означає її захист від неналежних зв'язків із цими органами та впливу з їхнього боку [10, с. 19].

Конституція України проголошує здійснення державної влади в Україні на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ч. 1 ст. 6), а також у Розділі VIII "Правосуддя" визначає вихідні положення для організації і функціонування органів судової влади. У цих нормах закріплені також і основні гарантії інституційної незалежності суду.

Ці положення розвинуті Законом України "Про судоустрій і статус суддів", де у ч.1 ст. 1 зазначено, що "судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними згідно із законом". У цьому Законі також вживається поняття "самостійність судів" (ст. 6), яке включає гарантії незалежності суду, визначаються організаційно-правові та процесуальні гарантії незалежності судді.

Не втрачає актуальності постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 р. № 8 "Про незалежність судової влади" [11], у якій міститься низка положень, що визначають зміст даного питання, зазначається про недоліки реалізації гарантій незалежності та даються роз'яснення з метою забезпечення однакового та правильного застосування судами законодавства, що встановлює гарантії незалежності судової влади. У зв'язку з цим у Постанові зазначено: "Незалежність судової влади, її рівність із законодавчою та виконавчою владою є невід'ємними ознаками правової держави, в якій кожен має право на судовий захист своїх прав і свобод. Незалежність судів встановлена в Україні як конституційний принцип організації та функціонування судів з метою забезпечення права осіб на такий захист ... Разом з тим, гарантії самостійності судів та незалежності суддів в Україні належним чином не забезпечені. На практиці законодавчим органом, органами виконавчої влади, їх посадовими особами ігнорується конституційний принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Мають місце спроби втручання в організацію діяльності судів, вирішення конкретних судових справ, перешкоджання здійсненню судами правосуддя на визначених законом засадах, тиск на суддів шляхом погроз, шантажу та іншого протиправного впливу, в тому числі у формі прийняття незаконних нормативно-правових актів та правових актів індивідуальної дії, неправомірного використання суб'єктами влади наданих їм повноважень, а також незаконного наділення деяких державних органів відповідними повноваженнями, що посилює залежність від них судів та суддів" [11, с. 28, 29].

Отже, незалежність суду, як слушно зазначають фахівці, передбачає уникнення органів законодавчої і виконавчої влади втручання у здійснення правосуддя. Для забезпечення цього аспекту незалежності суду необхідна надійна економічна основа. Саме держава повинна дбати про надання судовій владі достатніх засобів для того, щоб унеможливити будь-який тиск на неї – і з боку законодавчої, і з боку виконавчої влади. [8, с. 26].

Чинниками, що здатні забезпечити незалежність суду, є самоорганізація судової влади та суддівське самоврядування. Якщо самоорганізація судової влади – це критерій зовнішньої організації судової влади, який характеризує місце та роль судової влади у системі координат публічної влади, чинник, який показує самостійність судової влади відносно законодавчої та виконавчої, то суддівське самоврядування, – обґрунтовано стверджує С.В. Прилуцький, – це механізм організації судової влади із середини [12, с. 11]. При цьому правник слушно зазначає, що однією із важливих ознак організації судової влади у демократичних та правових країнах – є самоорганізація судової влади, яка реалізується через органи, що мають репрезентуватися більшістю суддівської спільноти [12, с. 16].

Думку про важливість ролі таких органів, їх завдання та структуру обґрунтовує і Гасс Штефан, справедливо зауважуючи, що у разі наявності Ради юстиції або аналогічного їй органу, він повинен мати значну міру незалежності від інших гілок державної влади. Цей орган повинен мати таку структуру, яка сприяє незалежності (як-то, мати у своєму складі більшість, яку становлять судді, обрані своїми колегами). Він повинен відігравати основну роль у призначеннях, підвищеннях у посаді, дисциплінарних заходах та у навчанні суддів і у розподілі ресурсів судової системи [8, с. 32].

На сьогодні в Україні органами, які беруть участь у процесі відбору кандидатів на посаду судді, вносять рекомендації чи подання про призначення суддів на посади або про їх звільнення з посад, здійснюють дисциплінарне провадження є Вища кваліфікаційна комісія суддів України та Вища рада юстиції. Ці органи повинні бути інструментом забезпечення незалежності суду від неналежного впливу інших гілок влади.

Відповідно до Рекомендації № R (94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо незалежності, ефективності та ролі суддів від 13 жовтня 1994 р. [13] (далі – Рекомендація № R (94) 12) всі рішення стосовно професійної кар'єри суддів повинні мати в основі об'єктивні критерії; як обрання, так і кар'єра суддів повинні базуватись на заслугах з урахуванням їхньої кваліфікації, чеснот, здібностей та результатів їхньої праці (Принцип I (2) (с)). [13, с. 15].

Що ж до способу призначення на посади суддів, можна погодитись з фахівцями, які стверджують, що конституційні процедури призначення (обрання) суддів в Україні, можна вважати такими, що відповідають вимогам Конвенції [14, с. 20]. Згідно з ч. 1 ст. 128 Конституції України, перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять років здійснюється Президентом України. Всі інші судді, крім суддів Конституційного Суду України, обираються Верховною Радою України, безстроково, в порядку, встановленому законом.

Безстрокове обрання на посади забезпечує незмінюваність суддів і є одним із важливих чинників забезпечення незалежності суду.

Обов'язковим атрибутом незалежності суддів є гарантії від незаконного звільнення їх з посади.

У зв'язку з цим у Рекомендації № R (94) 12 передбачено: "Судді, яких було призначено безстроково, не можуть бути відкликани без достатніх на те причин до

досягнення ними пенсійного віку. Такі причини повинні бути закріплені в чітко визначених законом положеннях і можуть мати застосування у країні, в якій суддя обирається на визначений строк; вони можуть стосуватись випадків, коли суддя не в змозі відправляти судочинство або ж він здійснив кримінальний злочин чи серйозно порушив дисциплінарні правила" (Принцип VI (2)) [13; 17].

Можна стверджувати, що ця рекомендація в Україні загалом дотримана, адже підстави для звільнення судді з посади чітко визначені Конституцією України (ч. 5 ст. 126), а конкретизація цих підстав та порядок вирішення питання про звільнення судді з посади містяться у Законі України "Про судоустрій і статус суддів" (Розділ VII).

Наступний елемент незалежності суду проявляється в тому, що він уповноважений ухвалювати обов'язкові рішення, які не можуть бути змінені позасудовими способами. Щодо цього елемента слід згадати Принцип I (2) (i) Рекомендації № R (94) 12: "рішення суддів не повинні переглядатись інакше, ніж через визначену законом процедуру апеляцій" [13, с. 14].

Незалежність суду передбачає також наявність захисту від неправомірного зовнішнього впливу.

Згідно Рекомендації № R (94) 12, судді повинні приймати свої рішення цілком незалежно і мати змогу діяти без обмежень, без неправомочного впливу, підбурення, тиску, погроз, неправомочного прямого чи непрямого втручання, незалежно з чийого боку та з яких мотивів воно б не здійснювалось. У законі мають бути передбачені санкції проти осіб, які намагаються у такий спосіб впливати на суддів (Принцип I (2) (d)) [13, с. 15].

У цьому аспекті слід звернути увагу, що Конституцією України передбачено притягнення до юридичної відповідальності за неповагу до суду і судді (ч. 5 ст. 129); відповідальність за прояв неповаги до суду встановлена стат-тею 185³ Кодексу України про адміністративні

порушення [15]. За втручання в діяльність судових органів в Україні передбачена кримінальна відповідальність (ст. 376 Кримінального кодексу України) [16].

Пленум Верховного Суду України роз'яснив, що під "втручанням у діяльність судових органів слід розуміти вплив на суддю у будь-якій формі (прохання, вимога, вказівка, погроза, підкуп, насильство, критика судді в засобах масової інформації до вирішення справи у зв'язку з її розглядом тощо) з боку будь-якої особи з метою схилити його до вчинення чи невчинення певних процесуальних дій або ухвалення певного судового рішення. При цьому не має значення, за допомогою яких засобів, на якій стадії процесу та в діяльність суду якої інстанції здійснюється втручання [11, с. 34].

Таким чином, в Україні визначені правові основи для захисту судових органів від неправомірного зовнішнього впливу та забезпечення незалежності суду в цьому аспекті.

Важливим інституційним елементом права на справедливий суд та також є безсторонність суду. Ця ознака тісно пов'язана з ознакою незалежності суду, проте має і свій власний зміст.

Судова незалежність передбачає повну безсторонність з боку суддів. При розгляді справи між будь-яким сторонами судді повинні бути безсторонніми, тобто вільними від будь-яких зв'язків, прихильностей, упередженості, які впливають або можуть створювати враження впливу на спроможність суддів здійснювати судочинство незалежно. Судовій владі повинні довіряти не лише сторони окремої справи, а й суспільство в цілому [10, с. 20].

У Висновку № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Євро-

пи щодо принципів та правил, які регулюють професій-

ну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності від 19 листопада 2002 р. (далі – Висновок № 3 (2002) зазначено, що безсторонність визначається Європейським Судом відповідно до суб'єктивного підходу, який бере до уваги особисте переконання або інтереси конкретного судді в певній ситуації, а також, відповідно до об'єктивного підходу, що передбачає надання суддею гарантій, достатніх для усунення будь-якого правомірного сумніву у цьому відношенні [17, с. 43].

Існує презумпція суб'єктивної безсторонності судді, яка діє доти, доки не доведено зворотне. Прикладом, коли Європейський Суд визнав наявність суб'єктивної упередженості суду, може бути справа *Belukha v Ukraine* (2006 р.). У цій справі Європейський Суд постановив, що голова внутрішнього суду міг вважатися об'єктивно заінтересованим у результаті справи, однією із сторін якої виступала будівельна компанія, яка раніше здійснювала безкоштовний ремонт приміщення суду [7, с. 34].

Стосовно суб'єктивної безсторонності у Висновку № 3 (2002) підкреслено, що судді повинні виконувати свої обов'язки, уникаючи фаворитизму та проявів упередженості. Вони не повинні приймати рішення, беручи до уваги щось, що виходить за рамки застосування юридичних норм. Поки судді розглядають справу або готуються до її розгляду, вони не повинні свідомо робити будь-яких коментарів, які можуть розглядатися як винесення рішення наперед або які можуть вплинути на справедливість судового розгляду. Вони повинні демонструвати однакове ставлення по відношенню до всіх осіб (сторін, свідків, адвокатів тощо) без відмінностей, що ґрунтуються на неправомірних підставах або є несумісними з належним виконанням суддівських функцій (п. 23) [17; 43].

Забезпечення об'єктивної безсторонності передбачає відвід судді, незалежно від його поведінки, якщо є обставини, що дають підстави підозрювати його в упередженості. Так, у практиці Європейського Суду вважається недостатньою об'єктивна безсторонність судді, якщо він розглядає справу, у якій раніше виступав прокурором або слідчим; також упередженим визнається суддя, який під час досудового розслідування вирішував питання про взяття під варту, а в подальшому вирішує справу по суті; не може вважатися об'єктивно безсторонним суддя, який розглядав справу як суддя першої інстанції, а потім, – як суддя апеляційної інстанції тощо [7; 34-35].

З точки зору забезпечення справедливого судового розгляду та правомірних суспільних очікувань судді повинні утримуватися від ведення публічної політичної діяльності (п. 30 Висновку № 3 (2002)). Проте суддям має бути дозволено брати участь у деяких дискусіях, які стосуються національної політики у сфері судівництва (п. 34 Висновку № 3 (2002)) [17; 44, 45].

У Конституції України вимоги до судді у аспекті безсторонності сформульовані більш жорстко. Професійні судді не можуть належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої (ч. 2 ст. 127). Ці положення розвинуті Законом України "Про судоустрій і статус суддів" у вимогах щодо несумісності (ст. 53).

Додержання вимог національного законодавства та врахування європейських рекомендацій щодо забезпечення безсторонності суддів, а також практики Європейського Суду, сприятимуть підвищенню суспільної довіри та поваги до судової влади і ефективності системи правосуддя.

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що інституційними елементами права на справедливий суд є засади, які визначають організацію судової системи в цілому і кожного судового органу зокрема (створення суду на підставі закону, незалежність суду, безсторонність суду). Створення суду на підставі закону передбачає наявність у державі необхідної правової основи для побудови судової системи; покладення на спеціально призначений для цього орган (суд) здійснення правосуддя; законно визначений склад суду по кожній справі. Інституційна незалежність суду забезпечується: незалежністю судової влади від органів законодавчої та виконавчої влади; способом призначення на посади суддів; строком виконання ними своїх обов'язків; гарантіями від незаконного звільнення судді з посади; неприпустимістю зміни судових рішень позасудовими способами; наявністю захисту від неправомірного зовнішнього впливу. Безсторонність суду становить комплекс стандартів суддівської поведінки, які охоплюють етичні аспекти, поведінку суддів у їх професійній діяльності, позапрофесійну діяльність і поведінку суддів. Інституційні елементи у їх взаємозв'язку та у комплексі із організаційно-функціональними, функціональними та спеціальними елементами складають право на справедливий суд, забезпечення якого є необхідним для утвердження правової держави в Україні.

1. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. – 2-е вид. – К.: Юрінформ, 1992. – 200 с.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. : [Електронний ресурс] Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України № 2453-VI від 7 липня 2010 р. : [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17> 4. Энтин М. Справедливое судебное разбирательство по праву Совета Европы и Европейского Союза / Марк Энтин // Конституционное право: Восточноевропейское обозрение. – 2003. – № 3 (44). – С. 85-97. 5. М. де Сальвиа. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения / Под общ. ред. В.А. Туманова и Л.М. Энтина. – М.: Издательство НОРМА, 2002. – 336 с. 6. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 15 квіт. 2011 р.: (Офіц. текст). – К.: ПАЛІВОДА А.В., 2011. – 56 с. (Законод. України). 7. Право на справедливий суд в рамках Європейської конвенції о защите прав человека (статья 6). Interights. Руководство для юристов. – London : Lancaster House, 2008. – 105 р. [Електронний ресурс] Режим доступу : http://www.echr.ru/documents/manuals/Article06/Interights-Art6-manual_RUS.pdf 8. Штефан Гасс. Деякі спостереження щодо незалежності суду, як вона презентована у міжнародних документах та досвіді // Вісник Центру суддівських студій. – 2007. – №10. – С. 25-32. 9. Трегубов Е.Л. Право на справедливий суд у практиці Європейського Суду з прав людини / Е.Л. Трегубов // Форум права – 2010. – № 1. – С. 358-363 [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10telzpl.pdf> 10. Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінності суддів від 23 листопада 2001 р. / Міжнародні стандарти у сфері судочинства. – К.: Істина, 2010. – 488 с. 11. Про незалежність судової влади: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 13 червня 2007 р. / Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / Упоряд. П. С. Берзін. – К.: Видавничий дім "Скіф", 2010. – 392 с. – Кодекси і закони України. 12. Прилуцький С.В. Судова влада: шлях боротьби за незалежність / С. В. Прилуцький // Вісник Центру суддівських студій. – 2007. – №10. – С. 11-20. 13. Рекомендація № R (94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо незалежності, ефективності та ролі суддів від 13 жовтня 1994 р. / Міжнародні стандарти у сфері судочинства. – К.: Істина, 2010. – 488 с. 14. Банчук О.А., Куйбіда Р. О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О. А. Банчук, Р. О. Куйбіда. – К.: "ІКЦ "Леста", 2005. – 116 с. 15. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. у редакції від 5 лютого 2012 р. : [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> 16. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. у редакції від 17 січня 2012 р. : [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> 17. Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності від 19 листопада 2002 р. / Міжнародні стандарти у сфері судочинства. – К.: Істина, 2010. – 488 с.

